

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА ГАЗЕТА «ВАТАН-ХАДІМІ»

(1906 – 1908)

О. О. Ніколаєвська

Історія розвитку мусульманської періодики Таврійської губернії буде неповною, якщо не сказати про ті її сторінки, які пов'язані з кримськотатарською газетою «Ватан-Хадімі» («Робітник Вітчизни»), яка видавалась в Карасубазарі під редакторством Абдуррешида Медієва (1880 – 1912).

Безперечним фактом є те, що чільне місце в історії кримськотатарської періодики займає видавнича діяльність відомого кримськотатарського суспільно-політичного діяча та просвітителя Ісмаїла Гаспринського. Саме йому належить заслуга створення першої газети кримських татар «Переводчик-Терджиман», а також цілої низки інших періодичних видань, які виходили в друкарні «Переводчика» в Бахчисараї: «Альмі Нісван» («Женский мир»), «Листок объявлений», «Міллет» («Народ»), «Ха-ха-ха», «Аль Нахда» («Відродження») та «Альмі Суб'ян» («Дитячий світ»).

І.Гаспринський не був самотнім в бажанні нести просвіту в свій народ. Серед його послідовників не останнє місце займає постать А.Медієва, який на протязі 1906-1908 років вів боротьбу за створення та існування газети «Ватан-Хадімі».

А.Медієв – один з найвидатніших синів кримськотатарського народу. Він зробив досить значний внесок у розвиток культурного та соціально-економічного життя свого народу. Отримавши високий авторитет серед населення як вчитель, член міської управи Карасубазара, заступник міського голови Карасубазара, засновник Карасубазарського мусульманського благодійного товариства, А.Медієв удостоївся честі бути першим представником кримських татар в Державній думі Російської імперії. Його активну суспільну діяльність доповнювала плідна журналістська та видавнича діяльність. Статті А.Медієва друкувались в декількох періодичних виданнях, серед яких газети «Севастополь», «Хайят» («Життя»), на протязі 1902-1905 рр. А.Медієв був постійним кореспондентом в Криму відомої бакинської газети «Каспій», де він надрукував цілу низку кореспонденцій, які мали спільну назву «Крымские письма». З 1910 року почалася співпраця А.Медієва з редакцією журналу «Мусульманин», який видавався російською мовою в Парижі. Крім того, він співпрацював також з деякими прогресивними виданнями Москви та Санкт-Петербургу [5; 3; 6, с.160].

Проте лише журналістська діяльність не задовольняла молодого діяча. Тому він, разом із Сейдаметом Челебі-Мурат Ефендієвим, який належав до мусульманського духовництва, вирішує створити в Карасубазарі власну газету.

10 січня 1906 р. С.Ефендієв надіслав на ім'я Таврійського губернатора Є.М.Волкова заяву, в якій повідомив про своє бажання видавати в Карасубазарі газету татарською мовою під назвою «Ватан-Хадімі» (що в перекладі з татарської означає «Робітник Вітчизни»), та просив губернатора видати встановлене «Законом про друк» свідоцтво [1, арк. 1]. Відповідальним редактором нової газети мав стати А.Медієв, який на момент подання заяви був завідувачим татарською міністерською школою в Армянському Базарі (передмісті Перекопу). Відповідна заява від нього була подана на ім'я Є.М.Волкова того ж дня [1, арк. 2, 2 зв.].

Через два місяці, 7 березня 1906 року Таврійський губернатор видав С.Ефендієву свідоцтво видавця газети «Ватан-Хадімі», відповідним редактором якої затверджувався А.Медієв. Газета мала видаватися кримськотатарською мовою, виходити 4 рази на тиждень та друкуватися в карасубазарській друкарні З.О. Рогана за програмою, яка передбачала публікувати урядові повідомлення; статті, присвячені місцевим та загальнодержавним питанням життя Росії; відомості та чутки із російського та іноземного життя; місцеву хроніку; кореспонденції; довідки та оголошення. На газету була відкрита передплата за ціною 5 карбованців 50 копійок на рік [1, арк. 21].

У зв'язку зі створенням нової газети відразу ж постало питання призначення для неї цензора. 31 січня 1906 року з Канцелярії Таврійського губернатора до Сімферопольського повітового ісправника надійшов наказ знайти в Карасубазарі особу, яка могла б виконувати обов'язки цензора газети «Ватан-Хадімі». Однак, згідно з рапортом ісправника Карачаєва, такої людини в місті не знайшлося [1, арк. 5]. Тому виникла потреба шукати майбутнього цензора в губернському місті. 4 березня 1906 року ці обов'язки погодився прийняти голова Сімферопольської повітової Земської Управи Мустафа мурза Кипчацький [1, арк. 4].

Однак те, що цензор знаходився в Сімферополі, було дуже незручним для видавців газети. Тому С.Ефендієв звернувся до губернатора з проханням все ж таки знайти цензора в Карасубазарі. Зі свого боку видавець запропонував кандидатуру завідуючого Карасубазарським татарським міністерським училищем Ісмаїла мурзи Арабського, який погоджувався взяти на себе обов'язки цензора. Проте в Дирекції народних училищ Таврійської губернії визнали незручним це призначення, тому що цензорські обов'язки І.Арабського «будуть заважати успішному ходові занять в школі» [1, арк. 10]. Відповідне повідомлення було направлено С.Ефендієву, який, в свою чергу, запропонував іншу кандидатуру на цю посаду: гласного Карасубазарської міської Думи Сеїт-Мамута Сеїт-Велієва.

Однак і це прохання не було задоволено у зв'язку з тим, що цензором газети «Ватан-Хадімі» було офіційно призначено позаштатного чиновника з особливих доручень при губернаторові Аділь бея Балатукова [1, арк. 13-14].

Необхідно також зазначити, що існування газети «Ватан-Хадімі» було б просто неможливим без підтримки місцевої кримськотатарської буржуазії, представники якої фінансували це видання, серед них: Сулейман Алімоллаєв, Мейдахмет Челебі, Мамут Базиган, Аббас Хусейн [6, с. 164].

Перший примірник газети побачив світ 13 травня 1906 року, а вже 7 червня газета мала нового видавця: права на видання газети були викуплені в С.Ефендієва карасубазарським міщанином Емір-Аппазом Емір-Усеїн-оглу. Проте такий стан справ існував недовго. Через півроку, в грудні 1906 року А.Медієв викупив права на видання газети, і з цього часу він став не лише редактором, але й видавцем газети «Ватан-Хадімі».

Тоді ж була змінена періодичність виходу газети: замість чотирьох, газета стала виходити два рази на тиждень, а передплатну ціну було зменшено до 4-х карбованців на рік [1, арк. 20, 22, 22 зв.]. Доречи, була відкрита також передплата для іноземців, яка складала 20 франків на рік [7]. Необхідно зазначити, що газета «Ватан-Хадімі» була дуже популярною не лише серед мусульманського населення Криму, але широко розповсюджувалась також в Азербайджані, Болгарії, мусульманських областях Поволжя та Уралу [6, с. 164]. Тираж газети в різні часи варіювався від 600 до 2000 екземплярів.

Під назвою газети містився хадіс пророка Мухаммеда: «Любов до Батьківщини – частина Віри», а поряд з ним – вислів А.Медієва «Земля належить тому, хто її обробляє» [6, с. 160; 8, с. 99].

Газета «Ватан-Хадімі» мала чітко виражене радикальне направлення та не приховувала свого бажання боротися проти традиціоналістів серед кримських татар. Відомий турецький дослідник Х.Кирилми навіть називає це видання органом младотатар – радикального об'єднання кримськотатарської молоді, а А.Медієва – їх ідеологом [8, с. 103]. Тому не дивно, що в умовах посилення реакції газета мала проблеми з цензурою і не раз закривалась. Вперше «Ватан-Хадімі» було закрито в листопаді – грудні 1906 року. Цікаво, що газета «Терджиман» пов'язувала це закриття з невеликим на неї попитом читачів [4]. Вдруге газету було закрито навесні, а поновлено її видання в листопаді 1907 року. Після цього газета виходила до 1 липня 1908 року, коли її випуск був припинений остаточно [2, арк. 126].

На сторінках цього видання друкувалися статті, присвячені нагальним потребам кримськотатарського суспільства. Одним з найважливіших та найбільш актуальних питань було земельне. Адже після того, як Кримський півострів увійшов до складу Російської імперії, тисячі десятин ґрунтів, які складали вакуфний капітал, перейшли у володіння держави. Редакція газети не приховувала того, що вважає такий стан справ несправедливим і вимагала в своїх статтях повернути татарському населенню його землі, перш за все, наділення нею безземельних селян.

Радикальність газети проявлялася також у прямих нападках на самодержавство. Така сміливість була дуже незвичною для кримськотатарського суспільства. Для зміни існуючого ладу газета навіть допускала співпрацю з російськими революціонерами [8, с. 99]. На шпальтах «Ватан-Хадімі» періодично з'являлися статті, які звинувачували царя, уряд та міністрів в безвідповідальності та безкарності. Так, Нуреддін Агаєв в одній з своїх статей ясно викладає точку зору «Ватан-Хадімі» з цього приводу: «Словом, абсолютна монархія не є формою управління державою, котра служить народові. В усіх абсолютних монархіях, які існують до нашого часу, пригноблення та деспотизм були звичайними явищами» [8, с. 99]. Цікаво, що автор говорить не тільки про свою країну, він засуджує також монархічний лад ісламських країн і згадує тиранію мусульманських правителів. Крім того, в газеті також звинувачувалось і мусульманське духівництво, яке підносило правителів-деспотів до стану святих.

Багато уваги на сторінках «Ватан-Хадімі» приділялося ще одному важливому для кримських татар питанню – проблемі збільшення освіченості народу. Газета була явним прибічником нового методу викладання в татарських школах, підтримувала створення нових шкіл середнього рівня (рушдійє) з викладанням рідною мовою. В питанні просвіти «Ватан-Хадімі» пропагував ідею збереження національної свідомості та культури, їх укріплення і розвитку з використанням сучасних засобів. Тобто, передбачалося приділяти велику увагу національній культурі та історії, навчання релігійним та світським наукам рідною мовою, в той же час створюючи умови для того, щоб учні кримськотатарських шкіл мали змогу продовжувати навчання в гімназіях та університетах Росії, Єгипту та навіть Франції [8, с. 100].

З проблемою народної просвіти тісно пересікається питання отримання освіти та активної участі в суспільному житті кримськотатарських жінок. Цьому питанню газета «Ватан-Хадімі» також приділяла немало уваги. Слідом за І.Гаспринським, А.Медієв загострював увагу своїх читачів на тому, що іслам не лише дозволяє отримання жінками освіти та вивчення ними мови країни, в якій вони мешкають, але й вважає це за необхідне. Невдоволений тим низьким становищем, яке займають жінки в мусульманському суспільстві, А.Медієв досить часто піднімав це питання в своїй газеті, викликаючи тим самим невдоволення місцевих мулл [8, с. 101].

Пропагуючи ідею підвищення освіченості кримських татар, А.Медієв докладав значних зусиль для того, щоби привернути увагу кримськотатарської інтелігенції та простого люду до політичного життя Російської імперії. Тому в газеті подавалася інформація та аналіз політичних подій. Коли ж редактора газети А.Медієва було обрано депутатом Державної думи II скликання, то газета, редакцію якої тимчасово було перенесено до Сімферополя, подавала докладні звіти про діяльність думи.

Слідуючи лінії, яку провадив І.Гаспринський на сторінках «Терджимана», А.Медієв в своїй газеті також намагався інформувати читачів про становище мусульман в інших країнах і, особливо, «про політику пригноблення і колонізації мусульман» [8, с. 102]. Крім сучасного становища в ісламських країнах, читачі на сторінках «Ватан-Хадімі» могли познайомитися також з історією Криму після його приєднання до Російської імперії, з історією Османської імперії від правління Селіма III до сучасності, з різними течіями ісламу і, зокрема, з

тими, які шкодили ісламу – бабізмом та ваххабізмом. Подавалися також біографії видатних мусульманських діячів [8, с. 103; 6, с. 164].

Стосовно мовної проблеми, «Ватан-Хадімі» також була послідовником політики, яку провадив І.Гаспринський на сторінках «Терджимана» – тобто відстоював використання єдиної літературної турецької мови замість багатьох діалектів. Більш того, І.Гаспринський хвалив А.Медієва і його газету та характеризував «Ватан-Хадімі» як «найближчого товариша «Терджимана» в питанні єдності мови» [8, с. 103].

Позиція газети у відношенні єдності мови чітко виражена в статті Асана Сабрі Айвазова, яка була надрукована в одному з перших номерів газети. Зокрема, він піддавав критиці те, що деякі тюркські народи при виданні своїх газет використовують різні наріччя тюркських мов, а не єдину літературну турецьку мову. Так, він писав: «Як кажуть в «Терджимані», якщо кожна газета буде використовувати іншу мову або інше наріччя, між нами ніколи не буде єдності» [8, с. 104].

«Младотатари», а в їх числі і А.Медієв були послідовниками І.Гаспринського в питаннях об'єднання тюркських мов та розповсюдження «Нового методу» викладання в школах. Більш того, не буде помилкою сказати, що рух «младотатар» виник як один з результатів просвітницької реформи І.Гаспринського. В той же час А.Медієв в своїй газеті погоджувався з І.Гаспринським далеко не в усіх питаннях. Передусім це стосувалося помірності та легалізму Гаспринського, особливо після того, як він відмовився підтримувати революціонерів [6, с. 164], в той час, як радикально-революційна направленість «Ватан-Хадімі» ставала все більше помітною.

Нажаль, в умовах політичної ситуації, яка склалася в Російській імперії на той час, існування газети, яка дозволяла б собі нападки на самодержавство та критику політики уряду, ставало неможливим. Проте, навіть зважаючи на те, що «Ватан-Хадімі» виходив в світ всього два, з невеликим, роки, можна сміливо сказати, що це видання мало велике значення для становлення етнічної та релігійної самосвідомості мусульман всієї країни і, зокрема, кримських татар.

Література:

1. ДААРК. – Ф. 26, оп. 3, спр. 528.
2. ДААРК. – Ф. 26, оп. 3, спр. 690.
3. КРКМ; Архів А.Медієва: КП – 27084; Д – 10086.
4. // Терджиман. – 1906, 6 ноября.
5. // Терджиман. – 1912, 1 июня.
6. Ланда Р.Г. Ислам в истории России. – М.: изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1995. – 312 с.
7. Bouvat L. Un journal tartare de Crimeë. // Revue du Monde musulman. – 1907. – vol. I. – № IV. – P. 616.
8. Kirimli H. Kirim tatarlarında millî Kimlik ve millî hareketler (1905-1916). – Ankara., 1996. – S. 103.